

WŁODZIMIERZ ĆWIL

GODNOŚĆ OSOBY LUDZKIEJ ŹRÓDŁEM PRAW CZŁOWIEKA W ŚWIETLE NAUCZANIA JANA PAWŁA II

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie poglądów Jana Pawła II na temat godności osoby ludzkiej jako bezpośredniego źródła i wyznacznika koncepcji praw człowieka, które wypływają z jego natury. Dla tak postawionego celu przedstawiony zostanie nadprzyrodzony aspekt godności osoby ludzkiej wynikający z Objawienia Bożego, aspekt naturalny godności odnoszący się do pozycji człowieka jako bytu rozumnego i wolnego w świecie oraz wskazane zostaną racje uzasadniające uznanie tej godności jako podstawy praw człowieka.

1. NADPRZYRODZONA GODNOŚĆ OSOBY LUDZKIEJ

Jan Paweł II w swej pierwszej encyklice *Redemptor hominis* podkreślał nadprzyrodzony charakter godności ludzkiej. Wskazywał, że Chrystus wyniósł godność człowieka, gdy przez swe wcielenie zjednoczył się „jakoś z każdym człowiekiem”. Ten, który jest Bogiem, stał się człowiekiem, stał się prawdziwie jednym z nas, we wszystkim do nas podobnym oprócz grzechu¹. Przez wcielenie Chrystus zjednoczył się z każdym człowiekiem konkretnie i indywidualnie. To osobo-

¹ Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nr 22 [dalej: KDK].

we zjednoczenie znajduje wyraz w niepowtarzalności osoby ludzkiej, jedności jej powołania². „Człowiek posiada niezwykłą godność skoro został wezwany do uczestnictwa w życiu Boga” – tymi słowami papież podkreśla wielkość godności człowieka³. Podobnie nauczał św. Bernard: „Jak przedziwna jest dobroć Boga, który szuka człowieka, i jak wielka jest godność człowieka, który tak jest szukany”. Nie można nie zauważyć, że tylko człowiek w widzialnym świecie jest stworzeniem, którego Bóg stworzył dla samego siebie. Z godności człowieka, której podstawą jest zarówno stworzenie, jak i odkupienie, wypływa prawdziwy humanizm chrześcijański⁴.

Należy uznać, że prawda o człowieku, o jego tajemnicy i ostatecznym powołaniu, objawia się w Bogu. Człowiek z racji samego człowieczeństwa jest obrazem i podobieństwem Boga, mimo że obraz ten został zniekształcony przez grzech. Bóg w swojej nieskończonej miłości zesłał Chrystusa, aby przywrócił człowiekowi na nowo niezniszczalną godność jego pierwotnego pochodzenia⁵. Chrystus przez swoje wcielenie, czyli przez przyjęcie ludzkiej postaci, objawił całkowitą prawdę o człowieku, stał się kluczem do zrozumienia, kim jest człowiek. Jan Paweł II niejednokrotnie przypominał, że bez Chrystusa nie można zrozumieć człowieka, ani kim jest, ani jaka jest jego właściwa godność, ani jakie jest jego powołanie i przeznaczenie⁶. W Chrystusie i przez Chrystusa człowiek zdobył pełną świadomość swojej godności, swojego wyniesienia, transcendentnej wartości samego człowieczeństwa, sensu swojego bytowania⁷. Chrystus pozostaje wciąż otwartą księgą nauki o godności i prawach zarówno człowieka, jak i narodu⁸.

² J. Zdybicka, *Dobra nowina o człowieku. Z rozważań nad „Redemptor hominis”*, „Tygodnik Powszechny” 1979, nr 33.

³ Jan Paweł II, *Homilia podczas uroczystej Mszy św. ku czci św. Stanisława Kraków 10 czerwca 1979 r.*, w: *Jan Paweł II. Pielgrzymki do ojczyzny*, Kraków 1999, s. 199.

⁴ Tenże, *List „Schola Caritatis” na 900-lecie urodzin św. Bernarda*, w: *Dzieła zebrane*, t. III, Kraków 2007, s. 733.

⁵ H. Skorowski, *Zatroskany o człowieka i świat*, Warszawa 2005, s. 48.

⁶ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na placu Zwycięstwa*, w: *Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny*, Kraków 1999, s. 23.

⁷ Tenże, Encyklika *Redemptor Hominis* (1979) nr 11 [dalej RH].

⁸ Tenże, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na placu Zwycięstwa*, s. 24.

W nauczaniu Jana Pawła II godność osoby ludzkiej znajduje pełne potwierdzenie w fakcie Objawienia, w nawiązaniu kontaktu między Bogiem a człowiekiem, bowiem Bóg stworzył człowieka na swój obraz i podobieństwo, a stając się człowiekiem, wchodzi w dramat ludzkiego losu przez odkupienie. Chrystus objawia w pełni człowieka samemu człowiekowi, ukazując mu jego najwyższe powołanie. Racją ludzkiej godności jest powołanie człowieka do uczestniczenia w życiu Boga, ponieważ spośród wszystkich stworzeń widzialnych jedynie człowiek jest zdolny do poznania i miłowania swojego Stwórcy⁹. Nasuwa się spostrzeżenie, że uczestnictwo w życiu Bożym poprzez poznanie i miłość stanowi podstawową rację jego godności.

Najwyższym wyniesieniem człowieka i jego godności jest dzieło odkupienia. Ono sprawia, że człowiek umiera dla grzechu po to, aby stać się uczestnikiem życia samego Boga¹⁰. Człowiek ma tak wielką wartość w oczach Bożych, że dla niego „uniżył samego siebie, stawszy się posłusznym aż do śmierci – i to śmierci krzyżowej” (Flp 2,8). Odkupienie, które przyszło przez krzyż, nadało osobie ludzkiej ostateczną godność i sens istnienia w świecie, w znacznej mierze zagubiony przez grzech. W tajemnicy odkupienia człowiek odnajduje swoją właściwą wielkość, godność i wartość. Zostaje na nowo potwierdzony, niejako wypowiedziany na nowo, stworzony na nowo¹¹. Jan Paweł II naucza, że człowiek, który chce zrozumieć siebie do końca, musi ze swoim życiem i śmiercią przybliżyć się do Chrystusa. Aby siebie odnaleźć, musi sobie przyswoić całą rzeczywistość wcielenia i Odkupienia, dopiero wówczas zaowocuje to nie tylko uwielbieniem Boga, lecz także zrozumieniem sensu swojego istnienia. W Chrystusie, jak głosi papież, człowiek otrzymuje szczególne ubogacenie ontyczne, staje się dzieckiem Boga i uczestnikiem Jego życia. Uświadamia sobie własną transcendentną wartość, godność i sens ziemskiego życia¹². W Chrystusie godność człowieka znajduje swój szczyt.

⁹ KDK, nr 12.

¹⁰ RH, nr 18.

¹¹ Tamże, nr 10.

¹² S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 33.

Prowadzi to do wniosku, że stworzenie, wcielenie i odkupienie to jakby etapy budowania godności w człowieku. Godność ta została człowiekowi udzielona w akcie stworzenia, ponieważ został stworzony na obraz Boga i Bogu podobny, potwierdzona przez wcielenie Jezusa Chrystusa, a przywrócona przez odkupienie, które nadało człowiekowi ostateczną godność i sens istnienia w świecie. Przez to, że człowiek został obdarzony rozumem, od początku istnienia narasta w nim świadomość godności, jednak pełną świadomość swojej godności zdobył w Chrystusie.

2. NATURALNY ASPEKT GODNOŚCI OSOBY LUDZKIEJ

Jan Paweł II, mówiąc o godności człowieka, nawiązuje też do antropologii filozoficznej. Godność uznaje jako wewnętrzne znamię osoby ludzkiej tkwiące w samej jej naturze. Dotyczy ona w ten sam sposób kobiet i mężczyzn, dzieci, ludzi starych i młodych, zdrowych i niepełnosprawnych, bogatych i biednych. Wszyscy ludzie, mając tę samą naturę i to samo pochodzenie, cieszą się równą godnością¹³. Należy zauważyć, że spośród wszystkich stworzeń tylko człowiek jest osobą, podmiotem świadomym i wolnym i dlatego stanowi ośrodek i szczyt wszystkiego, co istnieje na ziemi.

Człowiek jest osobą, jest bytem rozumnym i wolnym, w którym odzywa się głos sumienia, ono zaś jest specyficznym rysem godności osobowej człowieka. Przez nie człowiek rozpoznaje prawo wpisane przez Boga w jego sercu. Posłuszeństwo zaś wobec tego prawa stanowi o jego godności¹⁴. Wynika z tego, że człowiekowi jako osobie posiadającej godność przysługuje autonomia w zakresie wartości i sposobu ich realizowania. Godność jest wartością nieredukowalną zakorzenioną w ontycznej strukturze człowieka i jego osobowej kondycji. W niej zawiera się postulat moralnego doskonalenia człowieka, jego samorealizacji w obszarze najwyższych dóbr. Godność ujawnia nadrzędność

¹³ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, nr 1934.

¹⁴ H. Koch, *Godność człowieka – niezbywalnym prawem – fundamentem ładu społecznego*, „Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2007, nr 1(10), s. 94.

osoby i jej pozycji wobec innych stworzonych bytów, co wskazuje na bezwzględną powinność afirmowania osób w imię ich godności.

Nie można nie zgodzić się z tym, że godność osoby ludzkiej jest najcenniejszym dobrem człowieka, który dzięki niej przewyższa swoją wartością świat materialny. Jan Paweł II w encyklice *Christifideles laici* ukazuje godność jako wartość samą w sobie, opierającą się na jedności i niepowtarzalności każdej osoby, stanowiącą niezniszczalną własność każdej ludzkiej istoty¹⁵. Człowiek jest przecież istotą duchowo-cieleśną wyposażoną w rozum i wolną wolę, jest podmiotem świadomym i odpowiedzialnym, który może i winien dochodzić do prawdy¹⁶. Bóg wzywa ludzi, aby Mu służyli w duchu i prawdzie, jednak nie jest to wezwanie, które zmusza, lecz wiąże ich w sumieniu. Bóg zważa na godność osoby ludzkiej przez siebie stworzonej, która powinna kierować się własnym rozeznaniem i korzystać z wolności. Nikogo wbrew jego woli nie można przymuszać do przyjęcia wiary, gdyż to człowiek powinien dobrowolnie Bogu odpowiedzieć.

Człowiek góruje rozumem nad światem rzeczy, jest szczytem całego porządku stworzenia w świecie widzialnym. Zdolność poznania umysłowego uszlachetnia i wynosi go w świecie stworzenia. Rozum umożliwia mu poszukiwanie i znajdowanie prawdy, gdyż jest ona wartością pozwalającą żyć, tworzyć i rozwijać się. W niej zawiera się źródło transcendencji człowieka wobec wszechświata, w którym żyje. Rozumna natura osoby ludzkiej ma swoje zwieńczenie w mądrości, którą umysł człowieka pociąga w poszukiwaniu i umiłowaniu tego co prawdziwe i dobre. Poszukiwanie prawdy i kierowanie się ku dobru jest możliwe, gdy zagwarantowana jest mu wolność. Jest ona najszlachetniejszym przywilejem człowieka. Człowiek ma prawo wyborów, poczynając od tych najbardziej wewnętrznych, do wyrażania siebie w działaniu, o którym sam świadomie decyduje, kierując się własnym sumieniem. Jak wskazuje Jan Paweł II, dar wolności polega na stałej zdolności do rozumnego poszukiwania prawdy oraz do przyłgnięcia sercem do dobra, do którego człowiek dąży w sposób naturalny, nie

¹⁵ Jan Paweł II, Adhortacja *Christifideles laici* (1988) nr 37.

¹⁶ D. Sikorski, *Godność człowieka jej podstawy i uprawnienia*, w: *Poznać człowieka w Chrystusie. Jan Paweł II o godności ludzkiej*, Częstochowa 1983, s. 15-23.

podlegając żadnym formom nacisku czy przymusu. Tam, gdzie nie ma wolności, działania ludzkie pozbawione są wartości¹⁷.

Prawda i wolność ukazują człowieka jako podmiot, a nie jako przedmiot. Jako twórcę własnego losu, który za siebie, za swój los i za świat jest odpowiedzialny. Co więcej, zdolność dążenia do prawdy, wyboru dobra, a w każdym razie tego, co umysł przedstawia woli jako dobro, czyni człowieka ośrodkiem dziejów poszczególnych ludzi i całych społeczeństw, jest istotnym sposobem działania człowieka jako człowieka.

Człowiek jako osoba posiada nadrzędną pozycję w stosunku do otaczającego go świata, który wciąż doskonalą i przystosowuje wedle swoich potrzeb, to pozwala mu zrozumieć siebie i swoją godność. Jednak, aby w pełni zrozumieć siebie, podstaw godności osoby ludzkiej należy szukać we wnętrzu człowieka, w jego istocie. Potwierdzają to słowa Karola Wojtyły: „Umysł i wolność stanowią istotne i zarazem nieodzowne właściwości osoby. Tu też tkwi cała naturalna podstawa godności”¹⁸.

Jan Paweł II, nawiązując do filozoficznego ujęcia godności przez Kanta¹⁹, stwierdza, że osoba ludzka zachowuje zawsze swoją celowość i nikt nie może posługiwać się nią jako środkiem do celu, ani żaden człowiek, ani nawet Bóg Stwórca. Bowiem Bóg, dając osobie naturę rozumną i wolną, zdecydował, że będzie ona sama określała sobie cele działania, a nie służyła jako narzędzie cudzym celom²⁰. Wynika z tego, że dzięki swej godności istota ludzka jest zawsze wartością samą w sobie i wymaga, aby traktowano ją jako taką, nigdy zaś jako przedmiot czy rzecz. Podobnie zauważa M.A. Krąpiec²¹, który uznaje, że ludzka godność związana jest ze strukturą człowieka i jego ludzkim

¹⁷ Jan Paweł II, *Wolność religijna warunkiem pokojowego współżycia*. Orędzie na XXI Światowy Dzień Pokoju (1988), w: *Dzieła zebrane*, t. IV, Kraków 2007, s. 739.

¹⁸ K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 2000, s. 418-419.

¹⁹ Godność, według Kanta, jest ściśle związana z obowiązkiem poszanowania własnej osoby i innych osób, czyli jest to obowiązek wzajemny. Wolność zewnętrzna rozciąga się tylko w granicach uznawania takiej samej wolności dla innych przy zachowaniu prawa por. I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki moralności*, Warszawa 1953, s. 62.

²⁰ K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1982, s. 29-30.

²¹ M.A. Krąpiec, *O ludzką politykę*, Warszawa 1996, s. 168.

działaniem, bowiem człowiek jako byt osobowy w hierarchii bytów jest bytem najwyższym i dlatego nie może być nigdy traktowany jako środek do celu, ponieważ sam jest celem wszystkich ludzkich czynności. A zatem należy stwierdzić, że z racji posiadania godności osoba nie może być traktowana instrumentalnie. Człowiek przez swoją wewnętrzną strukturę staje się wartością dla drugiego człowieka.

Ta wielkość człowieka, jego podmiotowość i godność jest zastana jako wyraz jego własnego sposobu istnienia, a nie nadana przez społeczeństwo czy historię. Dlatego też godność ta nie może być nigdy umniejszona, okaleczona ani zniszczona, wręcz przeciwnie – powinna być szanowana i chroniona²². Taka postawa stanowi wyzwanie dla człowieka i jednocześnie jest sprawdzianem dla tego, który podejmuje działania wobec godności własnej i drugiego.

Jan Paweł II w swoim nauczaniu wskazywał zarówno na nadprzyrodzony aspekt godności ludzkiej, jak też na naturalny. Nie oznacza to dwóch odmiennych koncepcji. Różnice wynikają jedynie z odmienności interpretacji, bowiem w obu koncepcjach istnieje wspólny podmiot jakim jest człowiek. W encyklice *Redemptor hominis* stwierdził, że „[...] chodzi więc tutaj o człowieka konkretnego, historycznego. Chodzi o człowieka każdego”. Naturalna godność człowieka opiera się na naturze ludzkiej, na naturalnym doświadczeniu i działaniu rozumu. Natomiast nadprzyrodzona godność człowieka w odniesieniu do Boga – na doświadczeniu wiary i zrozumieniu objawienia²³. Mimo, że są to dwa odmienne spojrzenia, ich treści wzajemnie się uzupełniają, tworząc całościowy i pełny obraz człowieka.

3. NIEZBYWALNA GODNOŚĆ ŹRÓDŁEM PRAW CZŁOWIEKA

Godność osoby ludzkiej, obdarzonej życiem duchowym należy uznać za fundamentalne źródło praw człowieka. Jan Paweł II w orędziu

²² Jan Paweł II, Przemówienie do Zgromadzenia Ogólnego ONZ *Na forum pokoju i sprawiedliwości*, w: *Dziela zebrane*, t. XII, Kraków 2009, s. 29, nr 12.

²³ J. Gałkowski, *Jan Paweł II o godności człowieka*, w: *Zagadnienie godności człowieka*, Lublin 1994, s. 103.

skierowanym do sekretarza ONZ pytał; „[...] jakąż podstawę możemy zaproponować jako glebę, na której będą mogły wzrastać prawa indywidualne i społeczne? Bez wątpienia podstawą tą jest godność osoby ludzkiej [...] poszanowanie tej godności rodzi skuteczną ich ochronę”²⁴. A zatem według Jana Pawła II bezpośrednim źródłem praw ludzkich jest godność osoby ludzkiej głęboko związana z Bogiem. Wszelkie prawa wywodzą się właśnie stąd²⁵. Potwierdzenie można znaleźć w *Deklaracji o wolności religijnej* „[...] prawo do wolności religijnej jest zakorzenione w samej godności osoby ludzkiej, którą to godność poznajemy przez objawione słowo Boże i samym rozumem”²⁶. Podobnie wyjaśnia to Jan XXIII w swojej encyklice *Pacem in terris* „wszelkie współzycie ludzi musi opierać się na podstawowej zasadzie, że każdy człowiek jest osobą obdarzoną rozumem i wolną wolą, wskutek czego ma prawa i obowiązki wypływające bezpośrednio z własnej jego natury. A ponieważ są one powszechne i nienaruszalne, dlatego nie można się ich w żaden sposób wyrzec. Jeśli zaś spojrzymy na godność osoby ludzkiej w świetle prawd objawionych przez Boga, to będziemy musieli niewątpliwie ocenić ją znacznie wyżej”²⁷. Osoba ludzka jest podmiotem niezbywalnych praw, których nie otrzymała z zewnątrz ze strony innych podmiotów, lecz które wypływają z jej natury, a ich korzenie tkwią w tym, co jest najgłębiej ludzkie, tkwią w godności człowieka²⁸. Wszyscy ludzie są równi, co pociąga za sobą poszanowanie praw, które wypływają z godności.

Jan Paweł II podkreśla, że podobieństwo do Boga jest podstawą nienaruszalnej godności człowieka i praw, które z niej wypływają²⁹. Źródło godności i nienaruszalnych praw człowieka znajduje się wyłącznie w jego transcendentnym wymiarze. Pojęcie zaś praw człowieka

²⁴ Jan Paweł II, Orędzie do sekretarza generalnego ONZ *Wolność religijna podstawa praw ludzkich*, w: *Dziela zebrane*, t. V, Kraków 2007, s. 286.

²⁵ Tamże.

²⁶ Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, nr 2.

²⁷ Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris* (1963), nr 9-10 [dalej: PT].

²⁸ Jan Paweł II, *Wolność religijna warunkiem pokojowego*, s. 739.

²⁹ Jan Paweł II, *Żydzi i chrześcijanie muszą bronić godności wszystkich ludzi. Przemówienie podczas spotkania z Radą Żydów w Bernard Lichtenberg Haus*, w: *Dziela zebrane*, t. XI, Kraków 2008, s. 173.

opiera się na godności, co stanowi prawdę powszechną, którą wszystkie kultury powinny sobie coraz bardziej uświadamiać. Ludzie, którzy dziś zastanawiają się na jakich fundamentach je oprzeć, powinni znaleźć transcendentne podstawy w wierze i moralności wierzących, gdyż tylko w ten sposób prawa człowieka będą zabezpieczone przed różnymi manipulacjami. Są to wartości, które z uwagi na godność człowieka powinny być podtrzymywane i rozwijane w społeczeństwie³⁰.

Godność jest nierozzerwalnie związana z faktem bycia człowiekiem. Istnieje w każdym momencie życia, od pierwszej chwili poczęcia aż do naturalnej śmierci. Dlatego też człowiek musi być uznawany i respektowany bez względu na jego stan, gdyż godność ludzi jest zawsze taka sama, niezależnie od tego, do jakiej należy społeczności. Nie jest też uzależniona od wieku czy stanu umysłowego. Poziom rozwoju czy stopień kultury również nie mogą mieć wpływu na bycie człowiekiem. Godności nie są pozbawieni ludzie chorzy umysłowo, analfabeci czy osoby niepełnosprawne, nie należy jej łączyć także z obywatelstwem, gdyż przysługuje ona każdej istocie ludzkiej niezależnie od prawnej więzi z państwem³¹. Godności się nie nabywa ani się nie traci, z uwagi na to, że jest ona częścią naszego człowieczeństwa. Nie stanowi źródła ani podstawy bycia człowiekiem, ale jest nieodłączną, nawet więcej można powiedzieć, że jest wewnętrzną właściwością człowieka³². Osoba ludzka, nawet gdy błądzi, zawsze zachowuje wrodzoną godność i nigdy się jej nie wyzybywa³³.

Godność człowieka i człowieczeństwo są wpisane w bytową i konstytutywną strukturę ludzkiej istoty. Konsekwencją uznania tego pierwszego i podstawowego poziomu winno być uznanie także drugiego poziomu jakości życia jakim jest życie społeczne oraz troska o ludzką istotę. Społeczeństwo, respektując szczególną godność każdej osoby, winno we współdziałaniu z innymi strukturami tworzyć konkretne warunki

³⁰ Jan Paweł II, Przemówienie do korpusu dyplomatycznego *Transcendentne podstawy godności i praw człowieka*, w: *Dziela zebrane*, t. V, s. 526.

³¹ K. Complak, *Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej konstytucji*, „Przegląd sejmowy” 1998, nr 5 (28), s. 42.

³² M. Piechowiak, *Pojęcie praw człowieka*, w: *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 14 i n.

³³ Jan Paweł II, Orędzie *Wolność religijna* podstawą, s. 286.

sprzyjające harmonijnemu rozwojowi osobowości każdego, zgodnie z jego przyrodzonymi zdolnościami³⁴. Społeczne współistnienie należy budować na fundamencie wartości bardziej odpowiadających godności człowieka i jego transcendentnemu powołaniu³⁵. Na godności opierają się niezbywalne podstawowe prawa człowieka, jak również podstawowe wartości konieczne dla godnego współżycia społecznego. Należy skierować wszelkie wysiłki do służby prawdziwemu dobru człowieka i społeczeństwa w każdej części świata, kierując się zasadniczym kryterium godności osoby, gdyż właśnie ona ma w istocie charakter nadrzędny. Nie przesłania jej nawet błędne i naganne postępowanie człowieka³⁶.

Godność człowieka stanowi jedną z podstawowych przesłanek człowieczeństwa. O jego wartości decyduje to, kim on jest, a nie ile ma. Jeżeli człowiek zatraci swoją godność, wiarę, świadomość narodową po to, by więcej mieć, to postawa taka musi ostatecznie prowadzić do pogardy dla samego siebie. Natomiast człowiek świadomy swej tożsamości płynącej z wiary, z chrześcijańskiej kultury, dziedzictwa ojców i dziadów zachowa swą godność, znajdzie poszanowanie u innych i będzie pełnowartościowym członkiem społeczeństwa, w którym żyje³⁷.

Poczucie własnej godności nie tylko rodzi prawa, ale stanowi cały zespół wymogów wobec siebie, swoich zachowań i czynów. Prawa przysługują każdemu człowiekowi, jednak wraz z nimi powstają również obowiązki, których celem jest poszanowanie praw drugiego człowieka. Godność człowieka jest dla niego źródłem zarówno uprawnień, jak i obowiązków oraz zobowiązań wobec innych. Człowiek winien postępować w sposób odpowiadający jego godności we wszystkich warunkach swego życia. Jest zobowiązany respektować godność innych i zarazem ma prawo, aby jego godność była respektowana przez

³⁴ Jan Paweł II, Przesłanie do członków Papieskiej Akademii „Pro Vita” *W obronie życia i zdrowia każdej osoby ludzkiej*, w: *Dziela zebrane*, t. V, Kraków 2007, s. 387.

³⁵ Jan Paweł II, Orędzie na Wielkanoc 1995 *Kościół głosi ewangelię życia mocą zwyciężycy śmierci*, w: *Dziela zebrane*, t. V, Kraków 2007, s. 114.

³⁶ Jan Paweł II, *Przesłanie w obronie życia i zdrowia*, s. 389.

³⁷ Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania z Polonią *O trwale pomosty między narodami*, Moguncja 16 listopada 1980, w: *Dziela zebrane*, t. XI, Kraków 2008, s. 49.

wszystkich³⁸. Związek praw i obowiązków posiada również wymiar społeczny. W społeczności ludzkiej każdemu prawu naturalnemu jednego człowieka odpowiada obowiązek innych ludzi, a mianowicie obowiązek uznania i poszanowania tego prawa³⁹. Jan Paweł II naucza, by wszelkiego rodzaju poczynania społeczeństwa i społeczności miały swój wspólny punkt przede wszystkim w godności człowieka, gdyż od tego zależne jest prawidłowe i harmonijne ich funkcjonowanie „[...] pamiętajcie o człowieku. Pamiętajcie o jego prawach, które są niezbywalne, bo wynikają z samego człowieczeństwa każdej ludzkiej osoby. Pamiętajcie między innymi o jego prawie do wolności religijnej, stowarzyszania się i wypowiedania swoich poglądów”⁴⁰. Człowiek jest ze swej natury istotą społeczną, co oznacza nie tylko konieczność, ale przede wszystkim powinność takiego życia z innymi, by szanować ich naturalną godność.

Każdy ma prawo oczekiwać, by społeczeństwo i państwo szanowało jego ludzką godność. Nie wystarczy zatem wstrzymanie się od działań, które byłyby sprzeczne z wymogami ludzkiej godności. Obowiązkiem jest podejmowanie takich działań, które stworzą człowiekowi warunki do życia na miarę jego godności⁴¹.

Godność osoby ludzkiej jako wartość najwyższa oznacza, że człowiek nie jest dla państwa, lecz państwo jest dla człowieka, człowiek nie jest dla ustroju społeczno-politycznego, nawet wówczas, gdy jest to ustrój demokratycznego państwa prawa. Dlatego też demokracji nie należy uznawać za najwyższą zasadę konstytucji, ponieważ tą zasadą jest godność osoby ludzkiej⁴². A zatem godność osoby ludzkiej stanowi podstawę wszelkich konstytucji, jest wartością wspólną dla porozumienia się różnych grup, a jednocześnie jest podstawą praw człowieka, których Jan Paweł II zawsze bronił w swoim nauczaniu. Papież również podkreślał, że demokracja winna być kształtowana przez wychowanie

³⁸ T. Borutka, *Godność osoby ludzkiej*, w: *Katolicka nauka społeczna*, Częstochowa 2004, s. 45-46.

³⁹ PT 30.

⁴⁰ Jan Paweł II, *Spotkanie z władzami PRL na Zamku Warszawskim*, w: *Jan Paweł II w Polsce. Przemówienia i homilie*, Warszawa 1991, s. 525.

⁴¹ T. Borutka, *Nauczanie społeczne Jana Pawła II*, Kraków 1994, s. 58.

⁴² F.J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001, s. 81.

i formację, oparta na prawdziwych ideałach, sprawiedliwej hierarchii wartości, a nadto właściwym zrozumieniu godności i praw człowieka⁴³. Natomiast demokracja bez wartości łatwo przeradza się w jawny bądź ukryty totalitaryzm. Papież, powołując się na encyklikę *Liber-tas praustantissimum* Leona XIII, pisał że nowoczesny totalitaryzm wyrasta z negacji transcendentnej godności osoby ludzkiej, która jest widzialnym obrazem Boga niewidzialnego i właśnie dlatego z samej swej natury człowiek jest podmiotem praw, których nikt nie może naruszać: ani jednostka, ani grupa, ani też państwo⁴⁴. Z całą pewnością można uznać, że człowiek powinien być zawsze wartością pierwszą i podstawową w całokształcie polityki państwa i towarzyszącej mu cywilizacji. Godność nie dopuszcza, aby jego miejsce mogło być inne, ponieważ nie uzyskał jej z woli społeczeństwa ani na podstawie decyzji państwa, nie zdobył jej też ze względu na swój status społeczny. Człowiek posiada godność z tej racji, że jest osobą ludzką i dlatego też człowiek zawsze ma być celem, a nie środkiem w kształtowaniu życia społecznego i państwowego.

W kształtowaniu praw człowieka podstawowe kryterium winien stanowić szacunek dla człowieka i jego godności⁴⁵. Potwierdzenie tej prawdy znalazło odzwierciedlenie w systemach prawa stanowionego. Godność ludzka stała się normatywną zasadą systemu międzynarodowej ochrony praw człowieka, spełnia funkcję postulatu w procesie tworzenia i stosowania prawa, stanowi pewien standard, według którego oceniane są różne zjawiska życia społecznego.

Wstęp Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, której podstawową przesłanką jest uznanie przyrodzonej godności człowieka do:

⁴³ Jan Paweł II w swojej encyklice społecznej *Centesimus annus* podkreśla, że Kościół docenia demokrację jako system, który zapewnia udział obywateli w decyzjach politycznych, a rządzącym gwarantuje możliwość wyboru oraz kontrolowania własnych rządów. Demokracja nie może sprzyjać powstawaniu grup kierowniczych, które dla własnych partykularnych korzyści czy innych celów przywłaszczają sobie władzę w państwie. Autentyczna demokracja możliwa jest tylko w państwie prawnym i oparta na poprawnej koncepcji osoby ludzkiej. Zob. nr 46, 47.

⁴⁴ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus* (1991), nr 44; R. Czekalski, *Godność osoby ludzkiej. Nauczanie Jana Pawła II*, Warszawa 2007, s. 66.

⁴⁵ Jan Paweł II, Przemówienie do korpusu dyplomatycznego *Transcendentne podstawy godności i praw człowieka*, w: *Dzieła zebrane*, t. V, s. 526.

wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie, potwierdza wiarę w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość osoby ludzkiej⁴⁶. Powszechna Deklaracja uznaje istnienie tych praw, gdyż są wpisane w istotę osoby ludzkiej i jej godność. Deklaracja stała się wzorem dla kolejnych umów międzynarodowych, które uznały obiektywną wartość godności ludzkiej. Należy wymienić przede wszystkim Pakty Praw Człowieka⁴⁷, gdzie już w preambule przypomniano, że przyrodzona godność ludzka jest podstawą innych praw, ale również uznano, że prawa te wynikają z tej godności. Do tej zasady wyraźnie odwołuje się Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z Helsinek⁴⁸. Państwa w niej uczestniczące „zobowiązały się szanować prawa człowieka i podstawowe wolności oraz popierać i zachęcać do efektywnego korzystania z praw i wolności, które wynikają z przyrodzonej godności osoby ludzkiej i mają podstawowe znaczenie dla jej swobodnego i pełnego rozwoju”. W tym ujęciu godność ludzka jest pojmowana jako źródło, z którego wynikają wszystkie prawa i wolności człowieka, a jednocześnie jako podstawa jego osobowego rozwoju.

Należy zauważyć, że dokumenty międzynarodowe, uznając godność jako źródło praw i wolności, wskazują na jej „przyrodzony” charakter, co oznacza, że jest ona wartością pierwotną, której człowiek nie otrzymuje ani od innych ludzi, ani od państwa, ani społeczeństwa. Przyrodzoność godności nie pozwala uznać za podstawę praw którejkolwiek z cech człowieka, stąd też na żadną cechę ludzką nie można się powołać w celu uzasadnienia, że jedni ludzie są podmiotem podstawowych praw, a inni – nie. Bowiem wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i w swych prawach. Znaczy to, że godność ludzka jest to stały atrybut przysługujący każdemu człowiekowi, dlatego że jest osobą i ma wartość sam w sobie.

⁴⁶ Por. Wstęp Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ z 10 grudnia 1948 r., w: *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, przekł. i oprac. B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1993, s. 18 i n.

⁴⁷ Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka z 16 grudnia 1966 r., w: *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*, K. Warchałowski, Warszawa 2000, s. 38-43.

⁴⁸ Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, w: *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, s. 199.

Źródłem podstawowych praw nie może być ani państwo, ani żaden akt normatywny. Wolności i prawa człowieka nie są zrelatywizowane do stanowionych norm prawnych. Te są jedynie potrzebne do ich ochrony i określenia sposobów wykonywania. Wynika z tego, że normy prawne nie ustanawiają podstawowych praw i wolności, tylko je gwarantują. Ustanowione w prawie pozytywne standardy praw człowieka czy normy określające uprawnienia lub obowiązki w sensie prawnym są jedynie środkiem mającym zagwarantować poszanowanie godności⁴⁹. Podkreślenie atrybutu przyrodzonego charakteru godności ludzkiej oznacza, że państwa – strony umów międzynarodowych – nie nadają jej człowiekowi, ale stwierdzają jej istnienie jako bezsporny fakt i uznają ją jako wartość pierwotną, niezbywalną, istniejącą niezależnie od woli prawodawcy i dlatego zobowiązują się do uznania wynikających z niej praw człowieka. Przyrodzony charakter godności człowieka jako źródło praw i wolności wskazuje, że taki sam charakter mają również wynikające z niej prawa i wolności człowieka⁵⁰. Niezbywalność i przyrodzoność praw i podstawy, stanowiącej ich źródło, określa koncepcję człowieka, zgodnie z którą nie może on sam ich dowolnie kształtować. Oznacza to, że nie można respektować jakiegokolwiek działania, które w rezultacie powodowałoby naruszenie godności.

WNIOSKI

W nauczaniu Jana Pawła II godność człowieka stanowi specyficzną wartość osoby ludzkiej, która zakorzeniona jest w ontycznej strukturze człowieka i jego osobowej kondycji. Godność ta ujawnia nadrzędność osoby i jej pozycji wobec wszystkich bytów stworzonych i związanych z nimi dóbr. Co więcej, Jan Paweł II uznaje godność jako jedną z podstawowych przesłanek człowieczeństwa, ponieważ o jego wartości decyduje to, kim jest, a nie ile ma. Głosi, że godność jest nierozwalnie związana z faktem bycia człowiekiem, istnieje w każdym

⁴⁹ M. Piechowiak, *Pojęcie praw*, s. 14 i n.

⁵⁰ J. Krukowski, *Godność ludzka*, s. 194-195.

momencie życia, od pierwszej chwili poczęcia aż do naturalnej śmierci, i nigdy jej się nie traci.

Godność osoby ludzkiej zarówno w jej wymiarze przyrodzonym odnoszącym się do pozycji człowieka w świecie, jak i nadprzyrodzonym wynikającym z Objawienia Bożego powinna być, zdaniem Karola Wojtyły, absolutnie fundamentalnym kryterium wartościowania i postępowania człowieka w stosunku do siebie samego i innych. W niej dostrzegać należy źródło obiektywnych i nienaruszalnych praw człowieka, które określają także jego funkcje w społeczeństwie. Wynika to przede wszystkim z tego, że szacunek dla człowieka i jego godności winien stanowić podstawowe kryterium w kształtowaniu praw człowieka.

DIGNITY OF HUMAN BEING AS A SOURCE OF HUMAN RIGHTS
IN THE LIGHT OF THE TEACHING OF JOHN PAUL II

Summary

Dignity is a specific value of human being deep-rooted in the ontical structure of the person and its personal condition. In his teaching, John Paul II points to the natural and supernatural character of human dignity. The pope stresses that human being was endowed with supernatural dignity through creation, since it was created in God's own image. The full affirmation of dignity takes place in the Revelation – in the contact between God and man. The elevation of dignity is completed by the act of redemption. In the mystery of redemption, human being finds their value and importance.

John Paul II sees dignity as an internal mark of human being inherent in its nature. The natural foundation of dignity is seated in human rationality and freedom. Among all the creation only human is a person – a free and rational entity – and therefore constitutes the centre and culmination of everything that exists on earth.

In John Paul II's opinion, human dignity needs to be accepted as a fundamental source of human rights. Human being is the subject of inalienable rights granted not by other equal subjects but arising from its nature; these rights emerge from what is most deeply human and are immersed in human dignity.

Translated by Konrad Szulga